

Az aradi vértanúk

(Teleki Sándor gróf szabadságharcos honvédezredes nevét — írói munkássága nyomán — a magyar irodalomtörténet is megőrizte. Fiatalon, egyetemi tanulmányai után, barátságot kötött Liszt Ferencsel, majd Petőfi Sándorral, aki házasságának első heteit a gróf koltói kastélyában töltötte. — A szabadságharc idején Bem tábornok erdélyi hadseregében harcolt. Jelen volt a világosi fegyverletételnél, majd az osztrákok fogolyként az aradi várba vitték. A várfogságból azonban sikerült elmenekülnie, s később Garibaldi egyik legvitézebb katonájaként küzdött az olasz függetlenségi harcokban. — Távollétében az osztrák „vésztörvényszék” halálra ítélte. Csak az osztrák-magyar kiegyezést követően, 18-évi száműzetés után térhetett vissza hazánkba.

Az itt idézett „visszaemlékezését” még 1854-ben, száműzetésben írta, az angol Jersey szigetén. Ebből közöljük az alábbi részleteket. A teljes szöveg először csak 1883-ban jelenhetett meg a Budapesti Hírlapban, s onnan vette át ugyanez év októberében a „Nagybánya és vidéke” című újság.)

Szomorú és sötét volt az éj. Az őszi szél meg-megzörgette a félig megfoszott akácok leveleit, és ezek a szép fák — a sötét vár ékességei — meg-megrázkódtak, bús panaszt hallattak, mint valami lelkes lények, mélabús hangokat dobván a védfal visszhangjára.

A katonák lassú és ütemes lépése mind gyakrabban és szomorúbban vala hallható, összevegyülve néhány bajonett csörömpölésével, melyek egymáshoz ütődtek a sötétben, és a tompa ágyúk dühöngésével, melyeket visszahúztak a lőrésekből, hogy a lomha kazamaták felé fordítsák.

A tisztek keresztbe tett kezekkel sétáltak a rezgő fényű lámpák előtt, míg a közemberek hallgattak, és a félhomályban valami ismeretlen használatra szánt nehézszerendákat szállítottak.

1849. október 5-ről 6-ra virradó éjjel volt ez. Mintha halotti ruhát vont volna magára Arad városa és az aradi citadella, a Maros is gyorsabban látszott folyni mély vizével, mintha valami titkos katasztrófától fenyegetve futna a folyam.

Damjanich hívatott minket. Barátai voltunk, és ő

MAGYAR HÁZ
KANADAI MAGYAR
KULTÚRKÖZPONT

Október 19-én
vasárnap délután 3 órakor
TAGSÁGI ÉRTEKEZLET

1. A Tisztújító Közgyűlés előkészítése és a Jelölő Bizottság tagjainak bemutatása.
2. A különböző tisztségekre jelöltséget vállalkozók felszólalásai.
3. Javaslatok és indítványok a Tisztújító Közgyűléssel kapcsolatban.

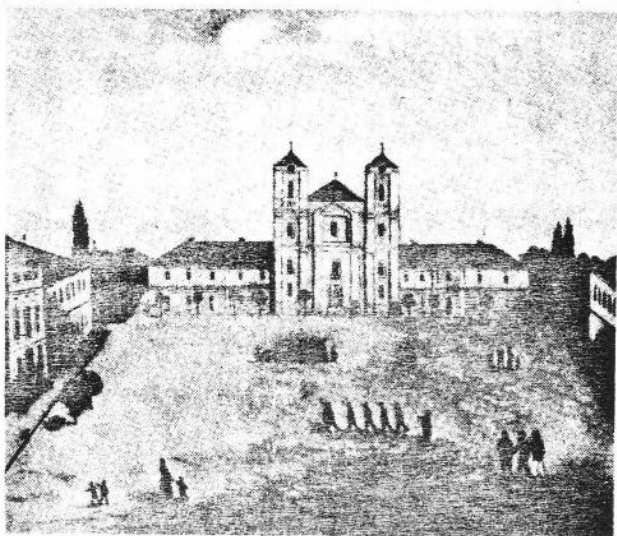
minket fiainak nevezett; kitűnő megtiszteltetés, melyet a közeljövőben megérdemelni iparkodunk. Az esetben, ha mi elkerüljük a vértanúságot, a mi kipróbált hűségünkre akarta bízni családjá érdekeit és Damjanich asszony gondozását, kinek a gondolat megzavarta szívét e fájdalmas órában. De ő mindamellett nyugodt, csöndes volt, s lelkére parancsolta azt a gondtalanságot, mely őt oly tündöklővé tette a harc mezején. Másfelől emlékei szüntelen visszaszálltak; mindig honvédjaihoz tért vissza, akiket oly sokáig vezényelt, s akikre oly büszkén mondá: — Ezek a világ legjobb katonái.

A hóhérral, ki éjjeli szállást keresett, sajátságos és eredeti beszélgetést folytatott, mely azzal végződött, hogy megosztotta vele cellájának előszobáját. Ő az ítélet végrehajtásának lassúsága ellen panaszkodott. Megtapogattatta a bakóval a nyakát, melynek izmai csak úgy duzzadtak az erőből. A hóhér fejét csóválta, s nem mert semmi ígéretet tenni a kivégzés gyorsabb végrehajtására vonatkozólag.

Ez a fagyasztó párbeszéd Haynau véres munkáinak végrehajtója s e kitűnő kapitány között, a lesújtott és zavart arc e nemes fő előtt, melyre oly rettenetes megfojtás várt, e jelenetnek váratlansága, melyben az elítélt hideg, nyugodt, büszke maradt; leírhatatlan indulatokat remegtetett meg a másnapi dráma e prologjának tanúiban.

Mikor elhagytuk e felejthetetlen jó barátot, hogy soha többé ne lássuk viszont, megengedtetett, hogy kezét szorítsunk mind e hadvezérekkel, kik oly drágák voltak szívünknek. Ah! e kezeken bilincsek láncai csörögtek! Haynau nem vette le róluk ezt az utolsó gyalázatot. — Nézzétek — szólt Leiningen, mutatván a bal lábát és jobb kezét összeszorító vasgyűrűket —, úgy bánnak velem, mint egy banditával, mielőtt felakasztanának, mint egy kutyát.

Ez az éjszaka — oly gazdag emlékekben azokra, akiknek megadatott túlélni azt — végre elmúlt, s meghasadt a hajnal.

Arad várának főtere

Lázás izgalomban vártunk. Kazamatánkat egy zászlóalj gyalogság vette körül szuronyosan. Mikor a hét órát ütötte, sortűz tompa dördülése rettentett meg bennünket, melyet egyetlen lövés követett.

Haynau megkegyelmezett négy elítéltnak: Kiss, Dessewffy, Schweidel és Lázár agyonlövették. — Ez volt Haynau kegyelme.

De csak hárman roskadtak össze, Kiss tábornok állva maradt, a büszke, az ironikus Kiss, aki nem akarta meghazudtolni előkelő modorának hírét.

— Hát én — kiálta —, rólam elfeledkeztek?

A káplár, kinek puskája töltve maradt, kilépett a sorból, s rálőtt a nyugodt tábornokra, aki homlokukon találva elhullott azon osztrák golyók egyikétől, melyeknek özönét annyszor zúdította magára.

Ez volt az az egy lövés, melyet a sortűz után hallottunk, ez volt október 6-a tragédiájának előjátéka.

Nyolc órakor, fenyegetőleg kiszégezett ágyúk és fegyveres csapatok tömegén át nyolc tábornok haladt gyalog, kiváló gonddal öltözködve, hidegen és méltóságosan. A fájdalmas úton találkoztak újra, s kezet szorítottak, mint egy döntő és véres ütközet megkezdésének pillanatában. Mosolyogva gyűjtöttak szivarra, mikor Damjanich kiskocsiban (lábsebe miatt szorult erre) hozzájuk csatlakozott. Múlt éjjeli vendége, a bakó, mellette ballagott; legényei nyomában.

A kazamatákban halotti csend uralkodott. A felháborodás, a fájdalom, a harag, a tehetetlenségünk érzete lenyűgözött, s nem volt szavunk a gyilkosokhoz, kik megengedték, hogy tanúi legyünk az utolsó útnak, mely minden reményüinktől megrabolt.

A csapat és kísérete lassú léptekkel haladt a vesztőhely felé, mely háttal az erőd sáncai felé volt

választva. Kilenc ember, kilenc óriás, ilyen volt Haynau fényűzése!

Az eső csöpörgött.

Poeltenberg volt az első. Alacsony ember volt, de hatalmas izomerővel, halálküzdélme hosszú volt és rettenetes.

Utána következett Török tábornok, akit kutyája ekkor sem hagyott el, szomorúan nézve urára.

Harmadik volt Knezics.

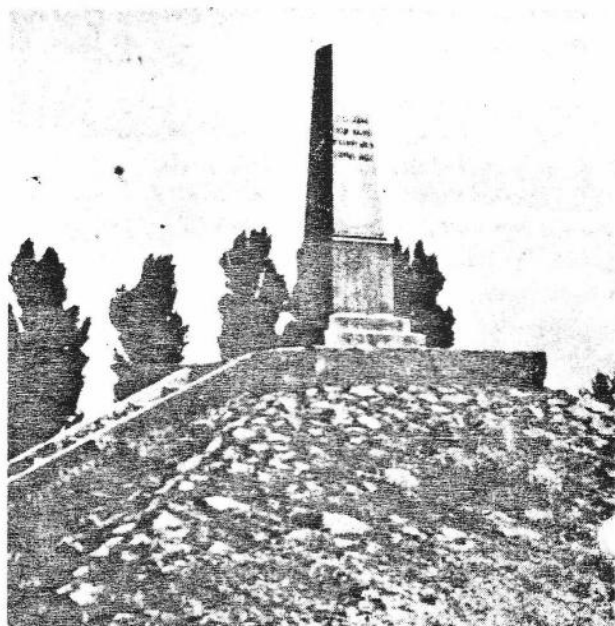
Végre Láhner szenvedett ki, a tegnapi melabús fuvalás. Kellemes arca semmit se változott. Lelke elröpült.

Utána Nagy-Sándor, a budai hős. Arca sugárzott. Megvető tekintetét vetett az osztrák tisztokra, s szóla: — Hodie mihi, cras tibi. (Ma nekem, holnap neked.) — Azután reszkető hangon: — Isten mentsd meg hazámat! — Fellépett és... meghalt.

Most jött Leiningen, aki az utolsó pillanatban egy erőteljes szóval tisztára tudta mosni nyomorult ellenségei által rágalmazott becsületét: Damjanich felé fordulva így szólt: — Isten veled, kedves atyám! — Ez karjait kiterjesztve felelt: — Isten veled, fiam, sokára(!) követlek!

Aulich következett. Meghalt szó nélkül, nem vesztett semmit hideg méltóságából, mely őt megkülönböztette. Eldobott szivara életével egyszerre aludt ki.

És most rád került a sor, derék Damjanich, aki Vécseynek akartad átengedni az elsőséget, mondván: — A harcban mindig a legelső voltam, ma az utolsó akarok lenni. — De a hóhérlegények már megragadták, hogy segítségére legyenek törött lába miatt. — Lassan — szólt a tábornok —,

Az aradi emlékmű

nélkülem úgysem mehettek semmire. — Azután Vécsey velé fordulva mondá: — Isten veled, öreg bajtársam, Isten óvja meg a hazát! A haza ügye szent volt, s a mi halálunk új erőt ad neki! — aztán a nemes szív megszűnt dobogni.

Utolsónak halt meg Vécsey, büszkén, méltóságosan, hősiesen, mint többi bajtársai.

És az eső szakadatlanul esett, és az ég egyre borúsabbá lett, és a katonák komoran és magukba szállva vonultak el.

Komoran és magukba szállva! Miért? Kell lennie egy órának, egy percnak, melyben az emberi lélek, bármennyire le van is nyűgözve a hivatalos hazudozók és bírák által, megnyílik az örök, a rendíthetetlen igazság előtt. Nem hiába történik az, hogy eljönnek a hősök, s meghozzák az utolsó és fonséges áldozatot a haza oltárán, odadobván magukat aljas hatalmasságoknak! Ezek az emberek, bármennyire megpuhitották is őket a fegyelem vas-szigora s a bot ütései: szívökben a becsület és jog szent tiltakozását rejtik.

Egyébiránt nem tudták-e ezek az emberek, kiket ekképp néma bűntársakká tevének, hogy ugyanabban az órában Haynau Pesten Batthyáynak, Magyarország miniszterelnökének vérében fürdik? Nem tudták-e, hogy ugyanakkor bitófa alatt áll Kolozsvárott két magasrangú tiszt: Tamás András és Sándor László?

Tanúi voltak az aradi gyalázatosságnak e hadfiak, Pestre és Kolozsvárra gondoltak, lelkökben látták a vértől gőzölgő háromszöget, melynek neve október 6-a, gyásznap, melytől megborzad a történelem, s melyet a magyarok sohasem felejtene el.

Néhány nap múlva egy az aggkor és gondoktól törődött öregasszony érkezett az erőd kapujához, ezer baj és veszedelem után. Azt hitte a szegény asszony, hogy meg van engedve az anyának megölelni fogoly gyermekét. Könnyörgés, könnyözön, a fellázadt természet jelszava, minden hasztalan volt: Howiger tábornok könyörtelen maradt.

— Legalább engedjétek meg — zokogott az anya —, hogy messziről, nagyon messziről láthassam, s egy tekintettel megáldjam őt.

Kérelmét semmibe se vették, fájdalmát kigúnyolták.

Ekkor átszellemülve, jós hangon így kiáltott az agg nő: — Howiger, te szívtelen és lelketlen katona, de meggyaláztad az eget; az ég bosszút fog állani a kétségbeesés által marcangolt anyáért. Nemsokára meg fogsz halni, tested darabokra szakad és összemarcangoltatik, ahogy te szétszaggattad és összemarcangoltad az én lelkemet. Be fog teljesedni, mert anya az, aki téged így megátkoz!

Az átok rettenetesen bekövetkezett. Aznap este osztrák katonák égő pipával léptek a tábornok lakásának pincéjébe. Ott puskapor volt. Az egész épület a levegőbe röpült.

A romok közül velőtrázó jajgatás tört elő: szétzúzott, összemarcangolt tagokkal húzták ki onnan Howiger tábornokot. Iszonyú kínok zsákmányaként hentergett kilenc napig, akkor meghalt.

Ez volt az aradi tragédia utolsó felvonása.

(A közölt visszaemlékezést „Az aradi vértanúk” című könyvből vettük át, melynek anyagát Katona Tamás gyűjtötte össze. — Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979.)